

GÉNEK

Regényrészlet

V A R G A Z O L T Á N

Azt mondd, tragédia? . . . Rendben van, csakugyan, miért ne? Legyen, hogyha úgy tetszik. Sőt, lehet, hogy valóban az is. Elvégre az ehhez hasonló helyzeteket tragikusaknak szokás nevezni.

De azért vigyázz: nem „esemény”-t emlegettem, hanem „helyzet”-et csak. Vagyis „megtörténhet”-et „megtörtént” helyett, s ez azt is jelenti, hogy a „megtörténhet” nem történt még meg, megpróbálhatunk hát tenni is valamit, tőlünk telhetően és idejében még, hogy elkerülhessük. Félreállni, kitérni az útból, kicselezni, ami hátravan még belőle. Ha másért nem, hát a „kapálódzás dicsősége” kedvéért, hadd mondhassuk legalább, hogy harc (vagy futás?) közben estünk el, hogy mindent megtettünk. Így, igen, a kapálódzás, ez is valójában a tragédia, pontosabban tárgya, cselekménye a tragédiának. Lényegében annak, amit meg szokás írni belőle.

És ami a „szokásosan” végződik. Mármint a „kapálódzó” bukásával, pusztulásával. Alkalmassint a tragédiaírók kíméletlensége, képmutató együttérzése vagy éppen szadizmusa következtében. Vagy amiért az általuk megírandót azonosnak hiszik a valóságos tragédiával, összetévesztik a részt az egészszel. Ezért is, na meg tán kényelemből is, hogy a valóságnak csupán tört része kerül papírra, sőt olykor színpadra is, jószerivel ama bizonyos vízszint fölötti egyhatoda csak a jéghegynek. Nevezetesen az utolsó szakasza, a végkifejlete, a befejezése. Holott a

Varga Zoltán, Burány Nándor és Szabó Palócz Attila itt közölt regényrészlete a Forum Könyvkiadó meghívásos regény pályázatára készült, amely a budapesti Illyés Közalapítvány jóvoltából került meghirdetésre. Varga Zoltán regénye valószínűleg torzóban maradt, mert az író 2000. április 24-én elhunyt.

tragédia lényege az elején van, a dolgok indulásakor, amiről a színpadon inkább csak beszélni szokás, hogy a közönség az előzményekről is tudjon valamit, a látványos és katartikus halál okáról. Arról, ami a magunk általad indítványozott s talán őszintén is kívánt tragédiája esetében nyilván én lennék. Mivel egyéb magyarázatra miért lenne bárkinek is szüksége? Csak hát itt volt az a nyúl is, itt, méghozzá előbb, előbb, semhogy én lettem volna. Az a nyúl, igen, az a bizonyos, apánk által gyakran emlegetett nyúl, rendben van, tudom, hogy tudod. Az a bizonyos lőtt nyúl, amelyet valamikor még a házasságotok kezdetén kapott, és amelyet annak rendje és módja szerint megnyúzva és kizsigerelve adott át neked, hogy azután, pár órával később visszatérve, téged továbbra is ott találjon mellette. Sírva, mivel eddig ilyet sose csináltál. Mert azon a nyúltetemen egyik hártya követte a másikat, véget nem érő sora a húsburkoló hártáknak, de hiszen tudod, ezt már magad mesélted. Vagyis apánk itt érzett meg először talán valamit az egészből, mindabból, amit . . . amit mi, gyerekek később szintén éreztünk: hajlamodat az örömrontásra. Mert valahányszor valami számunkraⁱ örömteli izgalmat ígérő esemény volt készülöben, cséplés, szüret, disznóölés, részedről az ideges könnyek sohasem hiányozhattak, képtelen voltál velünk örülni, örülni az örömeinknek, úgy tenni se nagyon, mintha örülnél. Később már az ünnepeknek sem, karácsonynak, húsvétnek sem, hónapokkal előbb kezdve rettegni közeledtűktől, legkevésbé énelőlem képesen eltitkolni, mennyire gyűlölöd őket, énelőlem, aki mindig melletted voltam, egyre inkább megfertőzve engem is a rettegéssel. Rettegéssel az elrontott ünnepi süteményektől, amelyek a végén annyira mindenképpen sikerültek, hogy ne kelljen kidobni őket. Gyakran még nem is volt semmi hibájuk, ámde még akkor is rengeteg kivetnivalót találtál bennük. Olyanféle kitörésekre ragadtatókat, hogy „Jaj, mért nem tudok én a föld alá bújni?!”, vagy: „Istenem, de jó is volna elszökni innen!” Vagyis az a nyúl, az a bizonyos, sok mindent előlegezett, nem csupán az „előéletedet”, nem csupán téged, hanem másokat is, olyanokat, akik előtted jártak, akiket a génjeiddel hoztál magaddal. Persze, hogy a gének, persze hogy, merthogy mára divatba jöttek, manapság már Matildnak is génjei vannak. Annak idején meg voltak a Papp családnak is, észrevétlenül ugyan, de működve, kifejtve a maguk hatását. Sokgyermekes kiskunhalasi tanítócsalád, anyádé, anyai nagyanyámé, „Anyus”-é, ahogy te hívtad. Számos nagybácsival és -nénivel változatos sorsgyűjtemény,

gyakran meséltél róla. Akadt benne szabályszerű karriertehetség, hozzá illő pályafutással, nem utolsósorban Béla bácsi, a miniszteri tanácsos, aranyos, fehér szakállas kis öregúr, aki később a gyógykezeltetésem költségeibe is beszállt, s Pesten a kórházban is meglátogatott. És aki a legenda szerint többnyire a feleségétől tudakolta meg saját szándékát: „Mondd, anyukám, hogy is akarom én ezt?” Volt azonban az állományban Münchenben akadémiaát végzett festő is, tehetségével arányos különccséggel és bajor feleséggel, aki vendékként ebédhez ülve, eredetéhez illőn rémült meg, „*Ach, das ist Gift!*”, a levesestál halálos mérget sejtető magyaros pirosságától. De akadt tömondattal elbúcsúzó is: „Nincs célja az életemnek”, üzent a húszéves „Jenő bácsi”, mielőtt a Dunába ugrott volna, Pesten, hogyha jól tudom, nem tudom, a Margit hídról-e. Zoli bácsi viszont, akinél egyszer szarvasbögés idején is vendégeskedtél, harmincvalahány évvel öcse halála után, inkább a kötél mellett kötött ki, tettének magyarázatakor, lévén szó Esterházy Pál herceg államvédelem macerálta egykori főerdészéről, úgy tűnik, a gének szerepét akár mellőzhetjük is. Ellentétben Sári nénivel, akinél a dolgok inkább belül történtek . . . nos, igen, az ő halálát, miután „Anyust”, azaz Nagymamát, alig valamivel előbb nem vártan látványos szerepsírással gyászoltam meg (úgy tudtam, a halottat siratni szokás), sokáig titkoltátok előlem, azt mondtátok, kórházban van, távozásának igazi okáról meg éppenséggel úgy szerezhettem csak tudomást, hogy egyik edénytorési sírógörcsöd során kitört belőled: „Istenem, hogy irigylem a Sárít, hogy ő meg tudta tenni!” Szegény Sári néni, akiért annyira oda voltam, és aki annyira szeretett engem, nemcsak nagynéném, de keresztanyám is, két nénéd közül a fiatalabbik, génkészlete alig különbözött tán a tiédtől; csakhát ő, megfelelő válsághelyzetbe gabalyodva aktiválta is a magáét, míg te a tiedet parlagon hagyta – vagy inkább hogy krónikusan fejtsd ki a maga hatását. Szerinted, amiért „nekem még ehhez sem volt soha bátorságom”. Ámde elképzelhető, hogy éppen miattam, vagyis az el nem követettnek ugyanúgy lehettem oka, mint akadály. Mindenesetre ezek a Papp-gének, igen, valahol mégis ők jelentik a gócot. Miután a család Kiskunhalasról Zentára átférjezett elsőszülöttjében kerülnek tovább. Maguk mellé társítva a másik készletet, azét a sváb származású fiatal, latin–görög szakos tanárét, aki eredetileg lelkesznek készül ugyan, ámde hitbéli elégtelenség miatt idejében szánja rá még magát a pályamódosításra. Hogy utóbb már szabadkőműves is legyen, sőt Ady-kedvelő és

-értő is, aki nem átalija gyermekeit zsidó elemibe írni – indoklása szerint, amiért az ott nyújtottak szintje messze meghaladja az állami népiskoláét. Miután végzett tanítónő hitvese, vagy talán még ifjú arája, merész kérdéssel fordul hozzá: hol távoznak a világra születő új emberkék anyjuk testéből. Számomra és a te számodra is egyaránt alig hihetően, ámde jellemzőjeként annak az édesanyád örökségét képező prűderiának, amit Schmidt tanár úr „felvilágosult abszolutizmusa”, noha leányai fülcimpájának barbár átfúrását sikerrel akadályozta meg, végül mégsem tudott legyűrni. Vagyis hát ez volt az a környezet, az a milió (nagyapám feltehetőleg ismerte Taine-t), az a családi fészek, ahová végül is negyediként és egyben utolsónak érkeztél. Mert a sorrend itt nagyon is fontos. Ahogyan az sem éppen elhanyagolható, hogy te, miután az előtted színre lépők szabályszerűen, kétévenként követték egymást, te négy évvel Sári néni után következted, állításod szerint bajnak csak. Pedig a baj talán nem is benned volt, vagy részben csak, inkább abban, hogy a „kicsi” éppen te voltál. Legfőképpen nénjeidhez viszonyítva, mivel a testvéri négyes egyetlen hímnemű tagja, a nálad nyolc évvel idősebb Pali bácsi, valójában nem sok ügyet vetett rád. Ellentétben a magát utóbb Gittává előléptető Mancival meg Sáríkával, akik nem is minden művészi hajlamtól mentesen készítenek kiegészítő tárgyakat a bababútorodhoz, kartonpapírból zongorát, bébipúderes dobozból kályhát, vagyis miközben neked babáid vannak, te az ő babájuk vagy, gyámkodnak feletted, mindent jobban tudnak tenálad. „Hagyd, majd inkább én”, szavakat vesznek ki a szádból, tárgyakat a kezedből, nehogy véletlenül rosszul mondd vagy összetörd őket. És hát Mancika tényleg gyönyörűen fest, arc-, szent- és tájképeket, csendéleteket telepít át színes levelezőlapokról vízfestékekkel szitaselyemre, „Ügyes, ügyes, de csak másol”, csóválja a fejét a Zentára látogató festő nagybácsi, ám Mancika ezután sem meri elszánni magát a biztos talajtól való elszakadásra. Sárika meg, a fényképek tanúsága szerint is, a legcsinosabb hármótok közül, eleven, sokszor csípősen szellemes, de érzésekkel, melegséggel telített is, „kitűnő anya- és feleségtípus”, állapítja meg róla egy grafológiai jellemzés, kár, hogy ilyen jellegű elhivatottsága, attól tartok, éppen túlzottan éteri szublimáltsága miatt képtelen kiteljesedni. Végzett tanítónő lenne ő is, de a délszláv királyságban hiába vár kinevezésre, így a helyi takarékpénztárnál helyezkedik el, később, Zenta kérészéletű visszacsatolását követően vállal képzettségének megfelelő állást csak, jobb meggyőző-

dése ellenére engedve csupán a nemzete iránti kötelességtudásra apelláló rábeszélésnek – hogy erejét meghaladónak érzett feladatába végül is beleroppanjon. Ámde nővérkéid a maguk idején nemcsak becézgetnek és gyámolítanak, hanem bosszantanak is, jól elhelyezett szűrásokkal pulykaméreg-lövedékeket ugrasztanak ki belőled, alkalmasint megtorlásaként is a szigorú anyai rendelkezésnek: „Elmehettek, de csak ha vizitek a Bözsikét is!” „Én nem tudom, miért öröm így bosszantani a kisebbet”, jegyzed meg utolsó éveidben többször is, vagy nyolc évtizedre visszatekintő utólagos nehezteléssel. Pedig mindkettőjüket mindvégig magasan magad fölött érzed lebegni, mintha te sikerületlen vakarcs lennél csak, akinek már nem jutott semmiféle tehetség. Mindenesetre tizenhat évesen, hatodikosként váratlanul azzal álltál apád elé, hogy semmi kedved a további tanuláshoz, inkább kimaradnál a gimnáziumból. Ki, mert úgy érzed, nem megy. Mert bármennyire átmenő osztályzatokat kapsz is, mintha anélkül jutnál hozzájuk, hogy a megtanultakat meg is értenéd, magolsz, papagájként felelsz, ha felszólítanak, idejében még, mielőtt a bebiflázott anyag elpárologna. És ebben még igazad is lehetett talán. Miközben eszedbe sem jutott megkérdezni magadtól vagy bárkitől, nincsenek-e ezzel így mások is, nem ugyanígy érettségiznek-e le, szereznek diplomát, doktorátust, lesznek orvosok, jogászok, mérnökök, bank- és gyárigazgatók, miniszterek, vagyis ha mindennek ellenére volt benned egyáltalán valami rendhagyó és nem átlagos tulajdonság, hát épp ez volt az: hogy ti. az „értés”-nek ezt a hiányát észrevetted magadban. Mindenesetre a fekete zsinóron függő csíptetőt viselő, kopasz és szigorú szemöldökű kis latintanárral beletörődött, hogy hármasszámú leánygyermeké érettségi nélkül maradjon, beleegyezett, hogy varrni tanuljál. Rád meg a munkahelyi légkör, a kevésbé „úrilányos” környezet viszonylagos szabadszájúsága mintha kedvezően is hatott volna. Megkímélve a szabad döntés kényszerétől vagy inkább elodáztatva azt; és hát te rendes kislány voltál, pontos, szorgalmas, csináltad, amit kellett, minél kevesebb önállóságot követelt a feladat, annál inkább örömmel. Mert amikor már magad kezdtél dolgozni . . . „Istenem, hány éjszakát átsírtam!”, mesélted erről. Főleg a reklamálásokat érezve katasztrófának. Híján minden olyan tulajdonságnak, amely lehetővé tette volna számodra, hogy már a ruhapróba első pillanatában „Mintha ráöntötték volna!” kiáltással ünnepeld magad, miközben a hibát nagyon is látod. Úgyhogy talán épp ezért, dehogyan is, inkább ennek ellenére, hagyta magad a

család eligazító keze által, na meg a fent élő rokonság segítségével, Pestre irányítani: szakmabeli jártasságod növelése érdekében elhelyezni egy bizonyos Kondor Ibolyánál, akinek divatszalonja az idő tájt előkelő intézménynek számított. Nem túl nagy meggyőződéssel utaztál föl, de aztán úgy alakult, hogy az a hét vagy nyolc (ugye nyolc?) hónap, amit odafenn töltöttél, életed legfelhőtlenebb szakaszát jelentette számodra. Mivel Pesten is ott voltak ugyan a rokonok, el is mentél néha hozzájuk, de hát te szegény voltál és vidéki, sőt „megszállt terület”-re szorult is, nem hiányoltak, ha ritkán jelentkezted csak. Inkább egy bizonyos Emma nénivel és családjával barátkoztál össze, aki a Lövház utcában lakott, ha jól tudom, nála béreltél hónapos szobát, ám a kapcsolat eljöveteled utánra is fennmaradt, a néni zöld tintával írott leveleire ma is emlékszem. Vagyis többnyire velük, a náluk megismert társasággal tartottál, de gyakran mentél színházba, operába, egyedül is, kíséret nélkül. Ekkor láttad William Sommerset Maugham Szent láng című drámáját is Varsányi Irénnel a főszerepben, meg Máraitól a Kalandot, Zilahytól A tábornokot, Herczeg Ferenctől a Lánchidat, nem mintha nem vádoltad volna magadat utólag e téren is súlyos mulasztásokkal. Gounod Faustja miatt például: mért is nem volt bátorságod érte hét pengőt adni? De hát ezért se tartoztál számadással senkinek, úgyhogy bár gyakran voltál egyedül, inkább függetlennek érezted magadat, mint magányosnak. Emiatt is váltál végérvényesen a nagyvárosi életforma kedvelőjévé: nem ütköztél lépten-nyomon ismerősökbe, ritkán kellett bárki köszönését fogadnod, ritkán voltál kiteve ellenőrző tekinteteknek. Kondor Ibolya szalonjának kivételével legalábbis, ahol egyébként keveset, úgy érezted, ijesztően keveset tanultál csupán, emiatt is érezted a fenn tartózkodásra kiszabott idő leteltének közeledtét egyre inkább fenyegetőnek. Meg ahogy a harmadik emelet magasságából lepillantottál rá, ugyanezért láttad a Lövház utcai bérház világítóudvarát is hol megsemmisítően szédítőnek, hol bizonytalan kimenetelt ígérően elégtelennek.

De azért hazatérve sikeresen letted a mestervizsgát is. Hogy utána mégis inkább segédként, Kikindán vállalj munkát, ott futottál össze apánkkal. Ahová ő nem sokkal előbb Versecről került át, s foglalta el mint fiatal kertésztechnikus a város főkertészi állását. Első és egyetlen fiaként egy, pár évvel gyermekének világrahozatala után tüdőbajban (vagy ahogy annak idején – amíg lehetett – mondták: tüdőcsúcshurutban) elhunyt szlovák (annak idején: tót) polgárlánynak és egy grófi tiszt-

tartó kurtanemesi eredetű családjából származó fiatal postahivatalnoknak, aki az első világháború második évében halt meg – mellhártyagyulladásban ugyan, de mivel az adott időben katonaként állt a hadiposta szolgálatában, hősi halottként tartották számon. Fia tehát tizenegy évesen elárulva maradt mostohájára, aki túlságosan is fiatalon jutott hadiözvegyi sorsra ahhoz, hogy ne lett volna időnkén víg özvegygé is. Úgyhogy szegény Ómamánk, szegény Wertz Marcsa, akinek apánk szerint nem a legjobb híre volt éppen! Némileg tán mégis szerencséjére apánknek, aki a reáliskolában a verseci főkertész fiával került egy padba és szoros barátságba is – annyira, hogy a szülői megismerkedés esedékessé válásakor előre is balsejtelmek gyötörték, s mint hamarosan kiderült, nem is hiába. Bár utóbb a helyzet inkább a javára fordult: alkalmasint ugyanis éppen e tartósnak bizonyuló gyengéd szálon múltott nem csupán a pályaválasztás, de a főkertész atyaián eligazító támogatása is egyúttal. Lekötelezőnek is mondható tán – kár, hogy apánk nem volt hálás természet: mindennek ellenére sem volt hajlandó a család nála négy-öt évvel idősebb, de állítólag „klasszikus műveltségű” lányát elvenni. Annak ellenére sem, hogy saját bevallása szerint is, éppen ez a kamaszéveikor kezdődő főkertészi pártfogás óvta meg a züllés veszedelmétől. Ám e kissé labilis háttér folyománya volt talán egyfajta gátlásosság is, férfiasnak tetsző visszafogottság a gyengédség kifejezésre juttatásában. Ami mintha tőled se lett volna idegen éppen, amiért is elképzelhető, hogy ez is összehozó szerepet játszott. Viszolygásokat a nagy szavaktól, a banalitástól. Na meg egészen fiatalok se voltak már, apánk huszonkilenc, te huszonhat, nem híjával éppen minden olvasottságnak és ízlésnek, erre vall legalábbis, amit az eljegyzésekről meséltél: hogy amikor apánk kezében a jegygyűrűkkel az ékszerészboltból kilépett, egyikteknek sem lévén kedve ünnepélyesen csókváltásos családi nagyjelenethez, indítványodra azokat ott, az utcán nyomban fel is húztátok. Ám azért te meglehetősen sokáig bizonytalan voltál még tulajdon szándékod felől, sőt egy kéthetes tengerparti sátortáborozásra még Mlinibe is leutaztál, már-már a kilátásba helyezett szakítást is komolyan megkockáztatva. Ki tudja, meddig tétovázol még tehát, ha a huzavonát megunó atyai szó válaszút elé nem állít: dönts el végre, mit akarsz, iparendélyt kiváltani vagy férjhez menni. Mire te . . . rendben van, lehetett ez szerelem is, ám ha az volt, nagyon is egerűként jött.

Csakhogy a mind fenyegetőbb közelségbe kerülő műhelynyitást elkerülhessed.